

УДК 338.486.2

Є. Л. Рюміна

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

***Анотація.** У статті узагальнено теоретичний матеріал для визначення сутності поняття «кластер», кластерний підхід, обґрунтовано економічну ефективність формування кластерів у регіонах.*

***Ключові слова:** кластер, кластерний підхід, конкурентоспроможність.*

***Summary.** The article generalizes the theoretical material to determine the essence of the cluster, the cluster approach, the economic efficiency of the formation of the clusters in the regions.*

***Key words:** the cluster, the cluster approach, competitive.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, інтернаціоналізації та інтеграції світової економіки індивідуальне функціонування підприємств не забезпечує ефективного досягнення поставлених цілей. Тому за цих умов підприємства намагаються активізувати різні форми кооперації, сприймаючи їх як складові елементи своїх стратегій. Однією із форм внутрішньої інтеграції та кооперації є кластери, які вже визнані рушійною силою регіо-

нальної та національної конкурентоспроможності у розвинених країнах світу.

На сьогоднішній день застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності. Дослідженню кластеризації підприємств останнім

© Є. Л. Рюміна, 2012

часом приділяється велика увага, але проблеми, пов'язані з розробкою та реалізацією кластерного підходу стосовно інтеграційних перетворень українських підприємств на рівні регіону, є новим і недостатньо вивченим напрямком науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато зарубіжних авторів досліджували процеси кластеризації, оцінювали ефективність створення, розвитку і стимулювання кластерів, зокрема А. Маршал, М. Портер, М. Вебер, Т. Андерсон; у тому числі в Росії: А. Мігранян, Т. Цихан, Н. Волкова, Я. Дранев, В. Третяк та ін.; значний внесок в адаптацію кластерного підходу до українських умов зробили українські вчені: С. І. Соколенко, М. П. Войнаренко, В. М. Геєць, А. В. Череп, В. Г. Федоренко, П. І. Гайдучий, П. Т. Саблук, Б. Й. Пасхавер, Н. М. Внукова, Г. А. Семенов, Д. М. Стеченко та інші.

Мета статті полягає у вивченні особливостей кластерного підходу та визначенні ролі кластерів у регіональному розвитку.

Виклад основного матеріалу. Поняття «кластер» перекладається з англійської мови як гроно, букет, щітка, або як група, скупчення, наприклад, людей, предметів, або як бджолиний рій. Цим терміном користуються в різних науках, таких як математика, інформатика, біологія та ін. Але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів, складових часток в єдине ціле для виконання певної функції або реалізації певної мети.

В епоху сучасної нової економіки поняття кластеру отримало й суто економічну спрямованість, що надає можливість визначити поняття «економічний кластер». Економічний кластер трактується як структуру підприємств, об'єднаних єдиними матеріальними, фінансовими й інформаційними потоками. Так само варто зазначити, що економічний кластер не є юридичною особою. Структура економічного кластеру не об'єднана єдиною для всіх учасників угодою. Поняття економічного кластеру припускає, що договірні відносини між окремими підприємствами досить стійкі, тобто мають довгостроковий характер. Підприємства, об'єднані в економічному кластері, функціонують у певному секторі ринку, тобто мають покупців певної товарної групи продукції, і перебувають на конкретній території. Тому, що єдиний договір відсутній, межі економічного кластеру досить розмиті. Вони визначаються залежно від завдань, які вирішуються в процесі підготовки рішень. Так, одна й та ж компанія може належати до різних кластерів (регіональних, міжнародних, галузевих тощо) відповідно до завдань виробничо-комерційної діяльності.

Процеси економічної кластеризації є закономірним етапом та чинником об'єктивного розвитку ринкових систем. Успішне функціонування територіально-галузевих інтеграційних об'єднань

у формі економічних кластерів є передумовою і важелем підвищення продуктивності праці та результативності підприємницької діяльності економічних суб'єктів на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Основоположником сучасної концепції кластерів та їх впливу на конкурентоспроможність є М. Портер. У своїй роботі «Конкуренція» М. Портер наводить кілька трактувань поняття «кластер». Згідно з першим трактуванням кластери виступають як «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій... в певних галузях, що конкурують, але разом з тим здійснюють спільну роботу» [1, с. 108].

Інше трактування кластеру пов'язане з поняттям промислової групи: «Кластер, або промислова група, — це група географічно близьких взаємозалежних компаній (постачальники, виробники тощо) та пов'язаних з ними організацій (освітні заклади, органи державного управління, інфраструктурні компанії), які діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну» [2, с. 149].

М. Портер вважає, що конкурентоспроможність країни варто розглядати через призму міжнародної конкурентоспроможності не окремих фірм, а кластерів — об'єднань фірм різних галузей, додаючи, що принципове значення має здатність цих кластерів ефективно використати внутрішні ресурси. М. Портером була розроблена система детермінант конкурентної переваги країн, що одержала назву «конкурентний ромб» (або «алмаз») відповідно до кількості основних груп таких переваг [3, с. 47].

До них відносяться:

— факторні умови: людські та природні ресурси, науково-інформаційний потенціал, капітал, інфраструктура, у тому числі фактори якості життя;

— умови внутрішнього попиту: якість попиту, відповідність тенденціям розвитку попиту на світовому ринку, розвиток обсягу попиту;

— суміжні та обслуговуючі галузі (кластери галузей): сфери надходження сировини та напівфабрикатів, сфери надходження устаткування, сфери використання сировини, устаткування, технологій;

— стратегія та структура фірм, внутрішньогалузева конкуренція: мета, стратегії, способи організації, менеджмент фірм, внутрішньогалузева конкуренція.

Кластерний підхід до вивчення економічних процесів формування конкурентоспроможності застосовується у ряді інших теорій. Наприклад, Е. Лімер розглядав кластери з високим рівнем кореляційного експорту при аналізі торгівлі на національному рівні. Французькі вчені І. Толенадо та Д. Сольє використали поняття «фільєрів» для аналізу груп технологічних секторів. Формування фільєрів ототожнювалось із залежністю одного сектору від іншого

на технологічному рівні. Тому фільтри є більш вузькою інтерпретацією кластеру, тому що ґрунтуються на одному із критеріїв виникнення кластеру — на необхідності створення технологічних зв'язків між галузями та секторами економіки для реалізації їх потенційних переваг [4].

Кластерний підхід також використовується в розробках шведських теоретиків. Їх кластерна теорія в основному формується на структурі національної економіки, а точніше — на вивченні взаємозв'язків великих шведських багатонаціональних корпорацій. Тут кластери базуються на тезі Е. Дахмена «щодо блоків розвитку». Основою розвитку конкурентного успіху, за Дахменом, є наявність зв'язку між здатністю одного сектору розвиватися та здатністю забезпечувати прогрес в іншому. Розвиток має відбуватися поетапно, або за «вертикаллю», у межах однієї галузі, пов'язаної з іншими галузями, що забезпечить можливість створення конкурентних переваг.

Найбільш сучасні теорії розвитку конкурентоспроможності на основі кластерів розроблені В. Фельдманом. Переваги цієї теорії полягають у тому, що вони засновані на великих емпіричних дослідженнях диверсифікованих форм бізнесу у різних країнах. Сутність теорії полягає в такому. Диверсифікованість часто потребує наявності матриці «витрати-випуск», або контактів між галузями, що пов'язані відносинами поставки та придбання. Це погоджується з механізмами, які ведуть до утворення кластерів. Крім того, найбільш життєздатні кластери інноваційної активності формуються на основі диверсифікованості [5].

Як показує світова практика функціонування найбільш розвинених економічних систем, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання насамперед забезпечують фактори, що стимулюють поширення нових технологій. З огляду на те, що сучасні конкурентні переваги практично повністю забезпечуються за рахунок переваг у технологіях виробництва, управління, організації просування товарів, успішний розвиток конкурентоспроможності економічної системи можливий за умов комплексного використання теорій кластерного механізму та сучасних концепцій інноваційного розвитку.

Кластер визначається як індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, зв'язаних технологічним ланцюжком, що виступає альтернативою секторальному підходу.

Відбиваючи динаміку відносних переваг, кластери формуються, розширюються, заглиблюються, але можуть також згодом звужуватися, зачинятися, розпадатися. Подібна динамічність і гнучкість кластерів є ще однією перевагою порівняно з іншими формами організації економічної системи.

Кластери можуть об'єднувати підприємства та установи як окремих регіонів, так і різних країн для підвищення ефективності їх діяльності, зростання продуктивності праці та якості продукції, стимулювання конкуренції та інновацій, залучення інвестицій, сприяння формуванню нових підприємств, враховуючи їх вигідне географічне розташування. Можна визначити декілька характерних рис успішної діяльності кластерів:

— взаємозв'язки між підприємствами, які роблять учасників кластеру сильнішими порівняно з тими підприємствами, що працюють поодиночки;

— кооперація та співпраця, які є стимулами до пошуку нових, більш досконалих методів роботи, орієнтація на інновації, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій;

— орієнтація на потреби ринку, які є головним фактором визначення загальної стратегії підприємств;

— забезпечення відповідності стратегії кожного окремого виробництва загальній стратегії розвитку регіону;

— залучення наукової бази університетів регіону до постійного пошуку інновацій та проведення спільної з підприємствами підготовки висококваліфікованих спеціалістів, що відповідають нагальним потребам підприємств-учасників кластеру, забезпечує постійний приплив молодих талановитих фахівців із різних сфер, що з часом становлять рушійну силу кожного з підприємств кластеру.

У результаті вивчення досвіду кластеризації в багатьох країнах світу український вчений С. І. Соколенко дійшов висновку, що кластерами слід вважати локальну групу взаємозалежних компаній та асоційованих інститутів у цій галузі, які зв'язані спільними цілями і доповнюють одне одного [6].

Отже, за своєю сутністю кластер — це територіально-господарське взаємозумовлене поєднання базових, суміжних, допоміжних і обслуговуючих підприємств. Внаслідок науковообґрунтованого підбору і поєднання підприємств, організацій та установ відповідно до природних і соціально-економічних умов регіону з його транспортним, економіко-географічним станом досягається певний економічний ефект.

Кластерний підхід дає підприємствам перевагу над більш ізольованими конкурентами. Він дає доступ до більшої кількості постачальників та послуг підтримки, адаптованих до вимог споживачів, до досвідченої та висококваліфікованої робочої сили і до невідвратної передачі знань та навичок, що відбувається на зустрічах і під час обговорення бізнесу.

Серед усіх переваг кластерного підходу найбільш важливим є доступ до інновацій, знань, «ноу-хау». В економіці на основі знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, компанії шукають свою основну

конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, якої вимагає географічна близькість до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, споживачів, що їх оцінять, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються і розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії.

Кластерний підхід швидше дає компаніям інформацію щодо переваг у технологіях і змін у вимогах покупців та споживачів. Невипадково, що він зменшує витрати на транзакції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, головним завданням регіональної кластеризації є підвищення конкурентоспроможності економіки певного регіону, що забезпечить високий рівень зайнятості, зростання стандарту рівня життя населення, випуск продукції як на вітчизняному, так і на зарубіжному ринках.

Подальші дослідження будуть проводитись у напрямі класифікації кластерів та їх впровадження в економіку України.

Література

1. Портер М. Конкуренція / М. Портер ; [пер. с англ.] — М. : Издательский дом «Вильямс», 2002. — 496 с.
2. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ. и с предисловием В. Д. Щетинина]. — М. : Международные отношения, 1993. — 896 с.
3. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер ; [пер. з англ.] — К. : Основи, 2003. — 390 с.

4. Soulie D. Filieres de Production et Integration Vertical / D. Soulie // Annales des Mines. — 1989. — Janvier — P. 21–28.

5. Feldman M. P. Innovation in Cities and Regions: Science based Diversity, Specialization and Localized Competition [Електронний ресурс] / M. P. Feldman, D. B. Audretsch // European Economic Review. — 1999. — № 43. — P. 409–429. — Режим доступу : <http://www.maryannfeldman.com/cv>.

6. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры / С. И. Соколенко. — К. : Логос, 2002. — 646 с.

7. Марков Л. С. Экономические кластеры: понятия и характерные черты / Л. С. Марков // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых : [сб. науч. тр.] / [науч. ред. В. Е. Селиверстова та ін.]. — Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2005. — Разд. 1. — С. 104.

8. Семенов Г. А. Кластеры підприємств: зарубіжний досвід як приклад ефективності інноваційного розвитку / Г. А. Семенов, О. С. Богма // Держава та регіони (Серія : Економіка та підприємство). — 2006. — № 4. — С. 323–327.

9. Гуменюк О. І. Кластери як організаційна структура інноваційно-інвестиційної моделі розвитку промисловості / О. І. Гуменюк // Економіка та управління національним господарством. — 2007. — № 2 (68). — С. 9–18.

10. Войнаренко М. П. Концепція кластерів — шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. П. Войнаренко // Економіст. — 2000. — № 1. — С. 29–33.